

»DOBRODOŠLI DOMA?«
VRAČANJE SLOVENSКИH IZSELJENCEV V
REPUBLIKO SLOVENIJO

Kristina Toplak

COBISS 1.01

PRIHOD ALI UVODNI STAVKI

Pojavnost povratnih migracij v mednarodnem kontekstu je velikokrat označena kot posledica sprememb migracijske politike v državah priselitve ali kot posledica političnih in gospodarskih sprememb v državi izvora. Vendar je vrnitev v izvorno okolje lahko tudi rezultat popolnoma neodvisnih in spontanih odločitev posameznikov, ki velikokrat nima jo neposredne zveze z dejavniki odbijanja ali privlačenja ene oziroma druge države. S tem je povezano vprašanje motivov vračanja, ki so pogosto v ospredju razprav o povratnih migracijah. Torej, zakaj so se ljudje vrnili, kaj jih je vzpodbudilo k temu. Redkeje se vprašamo, kako so se vrnili, kam so se vrnili, za kako dolgo, kako živijo, kako jih je sprejelo okolje, s kakšnim težavami se srečujejo. Ali na kratko, kako uspešno so se integrirali.

Pregled izbrane domače in tuje literature je pokazal, da so raziskovalci povratnih migracij zajeli zelo različne vidike vračanja, vendar so se večinoma izognili problematiziranju življenja posameznikov po vrnitvi v izvorno družbo.¹ Tudi v slovenskem političnem in javnem diskurzu do pred nekaj let ni bilo veliko sledi o tovrstnih vprašanjih. Pa vendar je, podobno kot izselitev, tudi vrnitev v izvorno okolje lahko prepletena s težavami, ki jih mora posameznik premostiti, da lahko normalno zaživi: od pridobitve različnih dokumentov in dovoljenj, reševanja stanovanjskega vprašanja, iskanja dela do vključitve v ožje družbeno okolje.

Slovenski sociologi so že v sedemdesetih letih ugotavljali, da ni smiselno govoriti o »povratništvu«, če ne govorimo obenem o sprejemanju »povratnika«, kar pomeni,

¹ Veliko več pozornosti je bilo namenjeno vplivom »povratništva« na socialnoekonomske razmere v izvorni družbi (na primer Piore 1979, King in ostali 1985), zgodovinskim in statističnim pregledom vračanja v izvorno okolje (Virtanen 1979, Storhaug 2001, 2003), repatriacijskim praksam imigrantskih držav (Olsson 2004), razvijali so razne teorije in tipologije (Boyle in ostali 1998, Klinar 1985; glej tudi Brettell 2000) ali pa so jim »povratniki« pomenili vir informacij za preučevanje njihovega življenja v izseljenstvu. Takšno stanje je tudi na polju antropoloških raziskav, kot je pokazal eden zadnjih pregledov antropoloških študij na temo migracij (Brettell 2000). Kot svetlo izjemo pa moram izpostaviti nekatera seminarska dela, ki so nastala na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer so študenti obravnavali tudi problematiko povratništva.

z eno besedo, govoriti o politiki »povratništva«. (Mežnarić 1977). Pri oblikovanju politike vključevanja povratnih migrantov v izvorno družbo, kar postaja v zadnjem času aktualno tudi

v slovenskem prostoru, je ključnega pomena prav analiza problemov, s katerimi se srečujejo povratni migranti. Brez tovrstne analize prihaja samo do neresnih in bornih poskusov urejanja te problematike, ki so že vnaprej obsojeni na propad.²

Povratne migracije Slovencev iz nekaterih držav zahodne Evrope in Avstralije³ so v pričujočem članku predstavljene na podlagi empiričnega gradiva. Posamezniki so pripovedovali in odgovarjali na vprašanja o motivih vračanja, o integraciji v novo-staro okolje in o problemih, s katerimi se pri tem srečujejo. Na tak način smo lahko posegli nekoliko globlje v problematiko, kot če bi k razumevanju koncepta integracije pristopili zgolj s teoretičnimi opredelitvami. Težave, ki jih navajajo posamezniki, same zase dovolj zgovorno pričajo o integracijski (ne)politiki, zato sem se izognila odvečnemu komentiranju.

Pri problematiziranju življenja povratnih migrantov je pomembno razlikovati in upoštevati različne *motive vračanja* (nikoli ni samo eden), ki v tesni povezanosti s »preživetvenimi strategijami«⁴ posameznikov kompleksno vplivajo na posameznikovo percepcijo (re)integracije v izvorno okolje, zato sem tej temi posvetila nekaj pozornosti. Motivi, ki jih navajajo povratni migranti, so povezani z njihovimi pričakovanji ob vračanju v izvorno okolje. Soočen je z drugačno (realno) situacijo v tem okolju pa lahko negativno vpliva na posameznika, vzbuja nezadovoljstvo in vodi tudi v remigracijo.

Uspešnost integracije »povratnikov«⁴ v izvorno okolje je v veliki meri odvisna tudi od dejavnikov, ki migrante zadržujejo v izvornem okolju, in od tega, ali so se vrnili za stalno ali je povratek samo ena od faz v njihovem življenju in bodo v skladu s svojimi pričakovanji in željami odšli spet nazaj, kamor so se prvotno izselili, ali celo kam drugam. S tem je povezano vprašanje uradne »repatriacijske«⁴ strategije in koncipiranja povratnih *migracij kot procesa* (v smislu nezaključenega dejanja) *ali kot dogodka* (zaključenega dejanja) znotraj nje (Olsson 2004). Torej, ali se ljudje odločajo za stalno naselitev oziroma povratek ali ne. Menim, da moramo pri oblikovanju učinkovite integracijske politike upoštevati tako eno kot drugo individualno pogojeno varianto in predvsem izhajati iz potreb ljudi.

² Tukaj mislim predvsem na predlog zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci po svetu, ki so ga slovenski poslanci zavrnili 7. maja 2004 na 44. izredni seji Državnega zbora.

³ Takšno omejitev je narekovala razdelitev dela v okviru CRP-a.

⁴ Izraz repatriacija ima politično konotacijo. Postal je del političnega diskurza, kjer se z njim označuje vse povratne migrante. Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu, ki je bila v Državnem zboru sprejeta 23. 1. 2002, govori v povezavi z vračanjem Slovencev po svetu v Slovenijo le o repatriaciji. Tako tudi predlogi izseljenskega društva Slovenija v svetu za pripravo zakona o Slovencih, ki živijo izven meja RS, veljajo le za repatriirance. Na drugi strani Boyle, Halfacree in Robinson povezujejo repatriacijo izključno z organiziranim vračanjem in z begunci. (1998: 198-199) Podobno je repatriacija formulirana tudi v pravnem kontekstu. V primeru povratnih migrantov, ki jih tukaj obravnavamo, ne moremo govoriti o repatriaciji, saj gre za prostovoljno, spontano in individualno obliko vračanja.

KAKO, OD KOD IN ZAKAJ

Besedilo v večjem delu temelji na podatkih, ki so bili zbrani s pomočjo anketnih vprašalnikov. Nanje so odgovarjali posamezniki, ki so se vrnili iz Avstrije, Avstralije, Francije, Nemčije, Švedske in Švice.⁵ Večinoma gre za tako imenovane »ekonomske« izseljence in izseljence, ki so se odšli iz različnih drugih razlogov. Iz različnih vzrokov se tudi vračajo v Slovenijo.

Podlaga za pričujočo razpravo so odgovori trinajstih anketirancev, ki so se po letu 1990 vrnili v Slovenijo, za primerjavo pa sem vključila tudi intervjuje s še sedmimi »povratniki«, ki so se prav tako vrnili po letu 1990.⁶ Na videz gre za razmeroma različno gradivo, saj ga je pogojevala različna metoda pridobivanja podatkov (v prvem zelo strukturiran vprašalnik, v drugem pa delno voden intervju), vendar sem s kvalitativnim pristopom izluščila temeljne postavke za problematizacijo življenja posameznikov. Ni me zanimala celotna življenjska zgodba, čeprav, kot pravi Jernej Mlekuž, je potrebno vzroke za migracijo (remigracijo) razumeti v kontekstu celotne migrantove biografije (2003: 89). Pogosto pa prav to osredotočen je na celotno migrantovo zgodbo zasenci del migrantovega življenja po povratku v izvorno okolje. Tukaj predstavljene podatke je bilo morda nekoliko težje interpretirati (tudi zaradi njihovega majhnega števila), vendar abstrahirani dajo osnovno podobo težav in percepcij »povratnikov« na individualni ravni, kar je tudi namen tega besedila.

POVRATNE MIGRACIJE ALI »POVRATNIŠTVO«, »POVRATNIK« ALI REMIGRANT, REPATRIIRANEC IN ŠE KAJ

Interes za probleme sodobnih⁷ povratnih migrantov (predvsem začasnih, ekonomskih izseljencev) se je na Slovenskem pokazal že v drugi polovici sedemdesetih let. V tem času je potekal večletni projekt Raziskovalnega inštituta takratne FSPN »Slovenski delavci v Zvezni republiki Nemčiji, sociološki in politološki vidiki emigracije, vključevanje v imigrantsko družbo ter vračanje v domovino«, ki je v drugem delu zajel vračanje delavcev v Slovenijo. Vsa opisna poročila na temo Slovencev po povratku iz ZR Nemčije (Švara, Toš, Mežnarič 1977; Toš 1977 in 1978, Klopčič-Casar 1977) so bila objavljena v biltenu Migracije in so nastala kot informacija za Strokovno politična posvetovanja o problematiki povratnikov (dve sta bili v Celju leta 1977, eno v Radencih leta 1978).

⁵ Za druge teme v okviru projekta glej prispevka Marine Lukšič Hacin in Jerneja Mlekuža v tej številki.

⁶ Intervjuje je posnela Ksenija Batič v okviru temeljnega raziskovalnega projekta Stanje in perspektive slovenskega povratništva in so shranjeni v arhivu Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

⁷ O starejših, predvsem prvih povratnih tokovih nazaj v Evropo na koncu 19. in v prvi polovici 20. stoletja so pisali predvsem evropski zgodovinarji (glej Virtanen 1979, Storhaug 2003, Walaszek 2000, 2003).

Večje zanimanje za »povratništvo« v širšem merilu je značilno spet za devetdeseta leta, ko je prišlo do večjih premikov ljudi, tudi nazaj v izvorne družbe.⁸ V Sloveniji to sicer ni pomenilo kakšnega množičnega »navala« Slovencev, ki bi se želeli vrniti po daljšem obdobju življenja in dela drugje (izjema so argentinski Slovenci, vendar tudi v njihovem primeru ne moremo govoriti o množičnem pojavu vračanja).⁹ Posledično tudi ni bilo poplave znanstvenih in strokovnih prispevkov na to temo (več o tem glej Mlekuž 2003, Čebulj Sajko 1999, 2004).

Povratni migranti so zaradi svoje mobilnosti ena tistih raznolikih in neulovljivih kategorij, ki ruši jo znanstveno kategoriziranje. Po Mlekužu je to tudi eden od razlogov za slabo raziskanost teme (Mlekuž 2003: 68), vendar menim, da je potrebno to ugotovitev zožiti na slovenski prostor in na sodobni čas.¹⁰ Vsekakor pa drži, da je težko operirati s toliko spremenljivkami, kot jih je v migracijskem procesu.

Kaj so povratne migracije? Kdo je povratnik, kaj je povratništvo? Kako govoriti o povratnikih, ko pa iskanje po svetovnem spletu ali brkljanje po SSKJ in COBISS-u zmeraj prinese še vsaj deset drugih pomenov besede povratnik: povratnike poznamo v glasbi (glasbene skupine, ki ponovno igrajo na nekem prizorišču), v športu, predvsem v nogometu (povratniki v 1. slovensko nogometno ligo), celo v spiritualnem svetu (»duhovi povratniki«)¹¹, nato zemljepisni povratnik, povratnik v avto šoli ali pri izpitih (ponavljalci povratniki), delikventni povratnik, povratnik v zapor, povratnik k drogam, alkoholni povratnik, povratnik v zdravljenju ipd. Terminološka zmeda, ki je nastala na tem polju, vodi v uporabo različnih imen: povratnik, remigrant, repatriiranec, reemigrant, povratni migrant, povrnjenec.

Povratni migranti¹² so najbolj splošno označeni kot tisti, ki zapustijo določen prostor za nek določen čas in se kasneje vrnejo (Boyle, Halfacree, Robinson 1998: 35). Isti avtorji v nadaljevanju (v nasprotju s to skrajno široko opredelitvijo) navajajo le dva primera: mlade ljudi, ki zapustijo dom, ker iščejo zaposlitev, vendar se kasneje vrnejo domov, ker niso uspeli

pri iskanju dela ali ker so zaslužili dovolj denarja, da se lahko vrnejo; in upokojene ljudi, ki se vrnejo v rodni kraj po dolgih letih življenja in dela drugje. Na konkretnih primerih bomo videli, da takšna posploševanja ne »zdržijo vode«.

⁸ Vzroke lahko iščemo v politični pluralizaciji v nekdanjih komunističnih državah, koncu morije na Balkanu in stabiliziranju razmer na nekaterih drugih območjih, uveljavljanju modela selektivnega zaposlovanja v državah članicah Evropske unije (več o tem glej Lukšič-Hacin 2002), spremenjeni migracijski politiki v nekaterih državah (za primer Švedske glej Olsson 2004) in nenazadnje v velikem napredku telekomunikacijske in transportne tehnologije.

⁹ O tem, zakaj se slovenski izseljenci ne vračajo v Slovenijo v večjem številu, bi lahko napisali samostojno razpravo, saj gre za kompleksno vprašanje, ki ga pogojuje več dejavnikov, in ga je potrebno obravnavati v okviru konceptov globalizacije in multikulturalizma.

¹⁰ Glej opombi 1 in 7, kjer je našeta tuja literatura na temo povratnih migracij.

¹¹ Vir je spletna zabavalnica http://www.vijavaja.com/enter/cenca/forum_podrob.php

¹² S prevodom angleškega izraza »return migration« – povratne migracije sem se poskušala izogniti uporabi besede »povratništvo«, ki ima preveč negativnih sopomenov. Besedo povratnik uporabljam zaradi zgoraj navedenih primerov le v navednicah, razen kjer gre za citiranje ali povzemanje.

»Povratništvo« ni prostorsko in časovno enotno opredeljeno. Nekateri avtorjih vežejo koncept »povratništva« izključno na mednarodne migracije, medtem ko ga drugi uporabljajo tudi v povezavi z notranjimi migracijami. Vprašanje, koliko časa mora posameznik preživeti drugje, da ga po vrnitvi domov lahko označimo za povratnega migranta, je podobno vprašanju, kako dolgo mora posameznik bivati drugje, da ga označimo za izseljenca. Enoznačnega odgovora na to ni, jasno je le zaporedje: vsak povratni migrant je najprej izseljenec, šele nato je povratni migrant.

Povratek je lahko ali pa tudi ne premišljen; lahko je posledica nepredvidene situacije, zapletov, lahko je dobro načrtovan in dolga leta nameravan korak. Vrnitev je pogosto tudi preložena, čeprav se posamezniki še zmeraj nameravajo vrniti (mit o vrnitvi). Do vrnitve tudi ne pride zmeraj in ni zmeraj dokončna. Vrnitev v izvorno okolje je lahko definirana kot del migracijskega kroga oziroma je kot možnost, do katere *lahko* pride, logično nadaljevanje koncepta tega kroga: emigracija – imigracija – remigracija (Lukšič Hacin 2002, 179), lahko pa je pojmovana kot tretja, zadnja faza v življenju izseljenca – priseljenca – povratnika (Čebulj Sajko 1999, 101). V obeh primerih so (re)migracije definirane kot dogodek, neka j, kar se zgodi in ima konec. (Olsson 2004) Vendar so migracije tudi proces, ki nima zaključka, in vrnitev v izvorno okolje lahko pomeni le eno od točk v življenju migranta, ki lahko zaradi različnih razlogov ponovno emigrira.

ZAKAJ BI SE VRNIL(A)?

Motivi in vzroki vračanja so raznovrstni, številni in kompleksno prepleteni. Ponavadi gre za skupek motivov, ki so posameznika vzpodbudili k vrnitvi. Kot je tipov migracij nešteto (pogojenih z vzroki), je tudi tipov povratništva, obravnavanih skozi kriterij motivov in vzrokov, nešteto. Vendar je tipologija vzrokov povratnih migracij v znanstveni in strokovni literaturi skopo opredeljena. Poglejmo nekaj primerov. Edward Taylor je na primeru jamajških povratnih migrantov vzroke ozko determiniral in jih razdelil glede na dejavnike odbijanja in privlačevanja (tako imenovana pull-push teorija). Kot najpomembnejše dejavnike privlačevanja Jamajčanov domov je opredelil ekonomske, družinske in patriotske vzgibe, kot glavne razloge odbijanja v imigrantski družbi pa zdravje, klimatske razmere in rasne probleme. (Taylor 1976: 222–223)

Zgodovinar Mark Wyman je vzroke za vračanje opredelil takole: 1. uspeh, dosežen cilj v imigraciji, 2. neuspeh pri doseganju ciljev zaradi denarja, bolezni, poškodb, 3. domotožje (patriotizem, skrb za dom), 4. družinske potrebe (skrb za družino, starejše, smrt v družini), 5. zavrnitev države imigracije (politični, verski razlogi, diskriminacija, nezmožnost prilagoditve). (Wyman 2001: 4–8)

Slovenski sociologi pa so v študiji o Slovencih po povratku iz ZR Nemčije tipologijo motivov predstavili s tako imenovanimi subsistemi, ki so izpeljani indikatorji motivov vrnitve¹³: *institucionalni* (subsistem I) vključuje vse, kar se nanaša na razloge vrnitve

¹³ Skupaj z motivi odhoda in ostanja, ki pa za nas na tem mestu niso pomembni.

na področjih dela, politike, lastnine in nespecificirano; *socializacijski* (subsistem II) vključuje vse, kar se nanaša na razloge vrnitve na področju izobrazbe, družine staršev, lastne družine, želje po učenju, želje, da bi videl svet, in nespecificirano; *sankcijski* (subsistem III) zajema vse, kar se nanaša na razloge vrnitve na področju dohodka, trajnih potrošnih dobrin in potrošnje nasploh, stanovanja in hiš, življenjskega stila in navad, počitnic, varčevanja in nespecificirano; *ostalo* (IV) so motivi vrnitve zaradi izključno intimnih razlogov, zaradi prijateljev, znancev, sorodnikov, zaradi detaširanosti (v povezavi z vojsko), slučajnih okoliščin in neopredeljivo. (Mežnarić 1977: 76)

Iz naštetih primerov je razvidno, da je veliko situacij izpuščenih oziroma so neoprijemljivo skrite pod oznako »ostalo« ali pa avtorji poskušajo enostavno razložiti zapleten in kompleksen družbeni proces. Raziskovalci se še vedno naslanjajo na tipologijo, da bi zajeli različne migracijske strategije, vendar tudi priznavajo, da tipologije na splošno ponujajo statično in homogeno sliko procesa, ki je v življenjskem procesu posameznega migranta fleksibilen in se spreminja v času. (Brettell 2000: 101–102)

V našem primeru lahko na podlagi analize odgovorov na vprašanje, zakaj so se posamezniki vrnili, ugotovimo, da odločitev za vrnitev v prvi vrsti ni bila ekonomska odločitev. Kot vzroki vrnitve so bili naštetih (pogosto v kombinaciji): domotožje, domoljubje, družinske vezi, dedovanje, upokožitev in želja po preživljanju zadnjih let življenja v Sloveniji, nekateri so želeli, da njihovi otroci obiskujejo slovenske šole, trije odgovori pa so bili vezani na spremembo politične situacije v državi (kot razlog so navedli, da »želi pomoč Slovincem najti pot v demokracijo« in »v svobodo« ter »konec komunistične diktature«). Ekonomski razlog je bil naveden le v enem primeru.

Razlogov za to je več. Prvi je vsekakor vezan na starost posameznikov. Večina izseljencev, ki so kot odrasle osebe odšli v petdesetih, šestdesetih letih in tudi sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, je danes upokojenih. Upokožitev pa je priložnost, da se ljudje odpočijejo in počnejo stvari, ki jih zaradi dela prej niso mogli. Ljudje se med drugim lahko preselijo bližje svojim otrokom, drugim sorodnikom ali prijateljem, se vrnejo v rojstni kraj (Boyle 1998: 119). Z upokožitvijo je pogosto povezano vprašanje kvalitete življenja. Vpliv prisotnosti sorodnikov na odločitev ni zanemarljiv, saj imajo tako starejši ljudje v bližini nekoga, ki bo zanje skrbel. Nenazadnje je pomemben in logičen razlog to, da se ekonomski emigranti redko vračajo v izvorno okolje zaradi ekonomskih razlogov. Vrnejo se ponavadi le tisti, ki jim v emigraciji ni uspelo najti službe, dovolj zaslužiti ali pa vidijo v izvornem okolju priložnost za finančno vlaganje.¹⁴

¹⁴ Priložnost za širitev ali za začetek nove dejavnosti v Sloveniji so sredi devetdesetih let izkoristili nekateri »povratniki« iz Nemčije. Konec osemdesetih let je nemška vlada začela denarno podpirati vračanje delavcev na začasnem delu v ZRN, med katerimi je bilo tudi več desetisoč Slovencev. Državi sta v ta namen pri Slovenski investicijski banki ustanovili skupni denarni sklad, iz katerega so »povratniki« za širitev dejavnosti in ustvarjanje novih delovnih mest lahko dobili ugodna posojila in tudi nepovratna sredstva. Vendar je te ugodnosti izkoristilo le manjše število »povratnikov« (elektronski vir www.zdruzenje-sim.si/gruda/47_02_45.html)

Za primerjavo si pogledjmo rezultate raziskave, ki je zajela socialnoekonomske učinke povratnih migracijskih tokov na razvoj emigracijskih območij (v ruralnem območju komune Basilicata v Italiji). Raziskovalci so na vzorcu 80 povratnikov, večinoma iz Nemčije, ki so se vrnil konec 70-ih ali v 80-ih in so bili izključno »ekonomski« emigranti, ugotovili, da so bili vzroki za vračanje le v manjšem številu ekonomski. Le 6 od 80 povratnikov je navedlo ekonomski vzrok za vrnitev, v smislu vlaganja v lastno privatno dejavnost (le tisti, ki so bili v tujini dlje časa in so uspeli prihraniti dovolj denarja), ostali so se vrnil zaradi družinskih razmer, nostalgije, potrebe, da umirijo fizične in psihične težave, ki so jih doživljali v tujini. Le eden je prišel zaradi iskanja dela, 32 pa na željo partnerja ali zaradi potrebe, da skrbijo za starše, in želje, da se otroci šolajo v italijanski sredini. (King in drugi 1985)

Vrnimo se ponovno k našemu primeru. Anketiranci in sogovorniki so kot vzrok vračanja pogosto navedli domotožje oziroma »domoljubje«. Domnevamo lahko, da v večini primerov vračajoči najprej mislijo na dom in sorodnike, pri čemer gre za dožemanje domoljubja v lokalnem, torej ožjem pomenu. V širšem pomenu je domoljubje vezano na Slovenijo kot državo – oziroma boljše rečeno – domovino. Se ljudje res odločajo za vrnitev v izvorno okolje in s tem za spremembo življenja zaradi takšnega abstraktnega pojma, kot je domovina? Te prostorske reprezentacije, oblikovane pod vplivom političnih in kulturnih faktorjev, tega konstruiranega in zamišljenega toposa (Skrbiš 1999: 38)?

Pa vendar: ideja domovine vzbuja spomine, močna čustva in je gonilna sila bolj ali manj globoko naučenega vedenja. Vsekakor je intenzivnost navezanosti posameznih izseljencev na njihovo domovino odvisna od časovne in prostorske bližine in/ali oddaljenosti od domovine. Etnična domovina je vprašanje prostora in časa. Prostorski faktorji se prepletajo s časovnimi faktorji. Enake prostorske in časovne distance nimajo nujno enakih posledic. Potrebno je upoštevati zgodovinske pogoje in migracijske tokove, ki prispevajo k takšnim vzpostavitvam, posameznikovo psihološko stanje, posameznikovo povezanost in odvisnost od izseljenskih mrež (institucije, socialni odnosi) in drugih sorodnih pojavov. (Isti: 39) V našem primeru so o patriotizmu in domoljubju najbolj »razpredali« »povratniki«, ki so bili v izseljenstvu kulturno ali politično aktivni, in tisti, ki so bili od Slovenije geografsko najbolj oddaljeni. Ideja domovine tudi nima za vse posameznike enakega pomena. Lahko je romantično definiran cilj, h kateremu je usmerjen vsak vidik posameznikovega življenja, ali pa le preprosta geografska referenčna točka. (Skrbiš 1999: 40)

Ne glede na vzrok vrnitve, ljudje gojijo ob povratku določena pričakovanja. Če bi radi razširili svojo poslovno dejavnost, pričakujejo, da jim bo to v »domovini« omo-gočeno, saj ji s tem koristijo. Če se po dolgih letih izseljenstva vračajo v »domovino«, pričakujejo, da jih bo ta že zaradi njihove nacionalne pripadnosti in zvestobe sprejela z odprtimi rokami. Drugi želijo s čim manj problemov preživeti nekaj časa doma ali tu ostati za zmeraj. Vendar, ali tudi »domovina« čuti in razmišlja enako?

SLOVENIJA, OBLJUBLJENA DEŽELA?

Težave, s katerimi se soočajo povratni migranti v Sloveniji, imajo velik vpliv na njihovo percepcijo vključevanja v izvorno okolje. Težave, ki so jih naštele v raziskavo zajete osebe, lahko grobo razdelimo v dve skupini: težave, ki so posledica (za njih) drugačne družbene ureditve, in težave, ki so posledica vzpostavljanja socialnih stikov. Zadnjih je manj, a so bolj specifične in raznolike.

V prvem primeru gre za težave, ki nastanejo, ko ljudje trčijo ob razne administrativne ovire in se soočijo s sistemom delovanja različnih uradov. Zaplete se pri preprostih rečeh: pri pridobivanju različnih dokumentov in dovoljenj, iskanju dela, nakupu in gradnji nepremičnin in podobno. Največ težav je zaradi dolgotrajnih in zapletenih sodnih in upravnih postopkov, čakalnih vrst v raznih javnih službah (na banki, pri zdravniku, na upravnih enotah), pogosto »povratnike« motijo tudi uradne ure, birokratski in neoseben odnos zaposlenih v javnih službah. Nekateri posamezniki so imeli težave, ker niso mogli uveljavljati socialnih in pokojninskih pravic, saj Slovenija še nima podpisanih tovrstnih bilateralnih sporazumov z vsemi državami. Kritični so bili tudi do slovenskega šolskega sistema.

Da so se slovenski povratni migranti s podobnimi, a vendar drugačnimi težavami srečevali že v preteklosti, nam pove že omenjena raziskava iz sedemdesetih let. (Toš 1977: 40) Glavni problemi, ki so jih povratniki konec sedemdesetih let pričakovali že pred vrnitvijo, so bili povezani z zaposlovanjem, z osebnim dohodkom in s kompleksom predpisov, ki se jih tičejo. Predvideli so tudi stanovanjsko problematiko. Dejansko pa je bil spekter težav širši. Raziskava je pokazala, da so bile težave povratnikov takrat v glavnem povezane z delom (nezaposlenost, neustrezno delo), nato s stanovanjem ali gradnjo hiše, sledile so družinske in osebne težave in drugo, kot je nepriznanje izobrazbe, slabo plačano delo, očitki na račun bivanja v tujini, težave, povezane z otroki, neurejeno otroško varstvo itd. (Toš 1977: 43–45) Pri pričakovanih in dejanskih težavah je prevladoval ekonomski vidik, saj so bili v raziskavi zajeti povratni migranti večinoma ekonomski migranti oziroma (takrat popularno imenovani) »delavci na začasnem delu v tujini«.

Potopimo se zdaj globlje v tukaj obravnavane primere. Večina anketirancev je navedla, da so ob prihodu imeli urejene dokumente, nekateri vsaj delno, in polovica jih ni imela težav pri urejanju dokumentacije. Tisti, ki so se spopadli s težavami pri urejanju dokumentacije, pa navajajo dve vrsti težav. Prve so povezane s samo pridobitvijo dokumentov: državljanstva, osebne izkaznice, davčne številke, gradbenega dovoljenja. Kot navajajo, predvsem zaradi različne interpretacije predpisov, ki urejajo pridobivanje teh dokumentov, in predolгих ter zapletenih postopkov. Druga vrsta težav je povezana z ljudmi, ki izdajajo te dokumente, saj so jih označili za neprijazne, nenatančne in ocenili, da od njih ne dobijo dovolj informacij.

Večina je izjavila, da niso potrebovali pomoči pri urejanju dokumentacije, tistim, ki so jo, so pomagali sorodniki, prijatelji, v neka j primerih zaposleni na lokalnih upravnih enotah. V enem primeru je posameznik zaradi več let trajajočega postopka pridobitve

gradbenega dovoljenja najel tudi odvetnike. Povratni migranti so v prvi vrsti poskušali težave reševati sami, zelo redko so se obračali na vladne institucije (Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu ali katero od pristojnih ministrstev) in izseljenska društva.¹⁵ Na drugi strani pa so anketiranci menili, da bi jim pri tovrstnih težavah morali pomagati prav ti: navedli so Urad za Slovence po svetu, izseljenske organizacije, konzulate, tudi namensko ustanovljene pisarne in ljudi, »ki se spozna jo na ta sistem in so tukaj (v Sloveniji, op. av.) rojeni ali so tukaj več let«. Ugotovimo lahko, da bi »povratniki« pri urejanju dokumentov in pridobivanju potrdil in dovoljenj potrebovali predvsem pomoč v obliki informiranja in svetovanja.

Težav, ki so vezane na urejanje stanovanjskega vprašanja, je bilo manj. Vsi razen enega anketiranca, ki stanuje pri sorodnikih, živijo v lastni hiši ali stanovanju. Nekaj jih je navedlo, da so imeli težave pri urejanju stalnega bivališča zaradi »birokracije« in »nestrpnosti do izseljencev« ter slabega odnosa na občinski upravi, dva posameznika pa sta imela težave pri nakupu zemlje za gradnjo hiše in pri legalizaciji »črne gradnje«. Omenjene težave so anketiranci opredelili kot negativno posledico statusa »povratnikov«.

Na vprašanje, če so zaposleni, so nekateri odgovorili pritrdilno, nekaj jih je bilo že upokojenih, dva sta bila brezposelna. Med zaposlenimi je večina samozaposlenih posameznikov, nekateri so dobili službo s pomočjo prijateljev. Brezposelni osebi iščeta zaposlitev, pri čemer enemu pomagajo prijatelji, drugi pa ima težave z iskanjem zaposlitve, ker je prestar in njegovih dolgoletnih letalskih izkušenj v Sloveniji nihče ne potrebuje. Večina anketirancev je bila mnenja, da »povratniki« nimajo enakih možnosti za zaposlitev kot ostali Slovenci (vendar je neka j odgovorov le domnev oziroma posrednih izkušenj upokojenih oseb). Delodajalci naj bi jim ne priznavali izkušenj, izobrazbe in znanja, ki so jih posamezniki pridobili v tujini, težave so imeli zaradi diskriminacije, strankarske pripadnosti in nezaupanja, ali kot pravi eden od anketiranih:

»Veliko škode naredi strah delodajalcev in bodočih sodelavcev pred nekom, ki ni nujno konformen s tukajšnjimi razmerami, kar pa lahko marsikje predstavlja celo veliko prednost in ne vedno slabosti«.

Anketiranci tudi menijo, da nimajo enakih možnosti za napredovanje na delovnem mestu zaradi diskriminacije in strankarske pripadnosti. Zapisali so, da obstajajo »zadržki zaradi delovnih pristopov« in da »v Sloveniji manjka timsko delo«, da imajo »povratniki

¹⁵ Med slednjimi se je te »naloge« najbolj aktivno lotilo Izseljensko društvo Slovenija v svetu, kjer so doslej nudili pomoč več sto »povratnikom« iz različnih delov sveta. V času od januarja 2001 do sredine leta 2002 je z njihovo pomočjo prišlo v Slovenijo 82 ljudi, večinoma iz Argentine. Nekaj let je delovalo tudi Društvo povratnikov iz Nemčije, ki je imelo predvsem »servisno« dejavnost: »zdomcem«, ki so razmišljali o stalni naselitvi v Sloveniji, je pomagalo pri pridobivanju dovoljenj za poslovno dejavnost in jim posredovalo podatke o najemanju ugodnih posojil. Tudi Rafaelova družba pomaga »povratnikom« pri zbiranju informacij in reševanju problemov, delno tudi Slovenska izseljenska matica.

težave pri (pisnem) izražanju« in da so neenake možnosti predvsem pri napredovanju na višje položaje. Težave, ki so povezane z delom in delovnimi izkušnjami, so odraz (v nekaterih okoljih še zmeraj zasidranega) nezaupanja do drugačnih pristopov in znanja. Posledično se je tudi večje število »povratnikov« samozaposlilo.

Na vprašanje o priznanju izobrazbe so anketiranci odgovarjali različno: nekaterim ob vrnitvi niso priznali izobrazbe, drugi so upokojeni ali samozaposleni, tretji pa so izobrazbo pridobili v Sloveniji oziroma so jim priznali izobrazbo, pridobljeno v tujini. Nekateri so se opredelili za dodatno izobraževanje, ki bi ga potrebovali za »boljši pristop in razumevanje pogojev v družbi RS (Republike Slovenije, op. av.)«, večina pa ni odgovorila na vprašanje. Bolj kritični so bili anketiranci do tega, ali je Slovenija naredila dovolj za vključevanje otrok »povratnikov« v izobraževalni sistem. Med drugim so menili, da »ni systemskega pristopa pri ponovni integraciji s strani oblasti in gospodarstva«, da »šolstvo (srednje in visoko) nima tranzicijske osnove«, da Slovenija sicer omogoča vključevanje otrok »povratnikov« v izobraževalni sistem, vendar »so ti otroci, zaznamovani kot drugačni (=drugače misleči) in zato nemalokrat posmeh ne le sošolcev, temveč tudi učiteljev«. Tudi v primeru vključevanja odraslih »povratnikov« v izobraževalni sistem je bil odziv podoben: od tega, da ni systemskega pristopa, da vladata nezaupanje in nevoščljivost, da imajo samo nekateri možnost za izobraževanje, do tega, da obstajajo administrativne ovire, kot so prepočasni in predragi postopki nostrifikacije.

Čeprav so anketiranci ocenili svoje znanje slovenskega jezika kot zelo dobro, so menili, da bi povratni migranti potrebovali pomoč države pri učenju slovenskega jezika. Pomoč bi morala država nuditi v obliki brezplačnih ali subvencioniranih tečajev jezika, ki bi lahko potekali pod okriljem Slovenske izseljenske matice ali ministrstva za šolstvo povsod po Sloveniji. V veliko pomoč bi jim bile tudi različne informacije o tečajih slovenskega jezika, ki bi jih pred povratkom lahko dobili preko radia, Slovenske izseljenske matice, konzularnih predstavništev ali slovenskih izseljenskih društev.

Vsi anketiranci so pred vrnitvijo v Slovenijo že imeli vzpostavljene socialne stike, vendar so tudi zapisali, da jih je okolje, v katerem živijo, sprejelo le delno oziroma jih ni sprejelo. Menijo, da je bilo krivo nezaupanje »do zahodne tujine«, ki ga je »vcepljal prejšnji sistem«, vzrok naj bi bila tudi diskriminacija. Prihajalo naj bi tudi do izključevanja iz organizacij in sosedske sredine. Navedli so nekatere težave, ki so jih imeli zaradi statusa »povratnika«, kot so neenako obravnavanje pri iskanju zaposlitve, težave pri navezovanju stikov z okolico. Nekateri posamezniki so imeli težave pri navezovanju stikov s sodelavci, soočali so se z neenako obravnavo s strani nadrejenih na delovnem mestu, v enem primeru je šlo za neenako obravnavo otroka v vrtcu oziroma šoli. Veliko se jih je že znašlo v situaciji, ko se jim je zdelo bolj prikriti, da so povratni migranti: na občinski upravi, pri političnem delu in v političnih organizacijah, pri poslovanju, pri stikih z okoljem pa zaradi nevoščljivosti in očitkov na račun njihove odsotnosti.

V splošnem so bili anketiranci zadovoljni s trenutno življenjsko situacijo v Sloveniji. Nezadovoljstvo so izrazili le trije, in sicer zaradi naraščajočega kriminala, »premočnega vpliva komunistične nomenkulture, ki zavira razvoj« in »nepravne države«.

Tudi področja življenja (standard, zdravje, zaposlitev, okolje, razmere doma, dohodki in izobrazba) so anketiranci v povprečju pozitivno ocenili. Do manjšega odstopanja je prišlo le na področju zaposlitve, ki je bilo v dveh primerih ocenjeno negativno (nezaposleni osebi). Z mesečnimi dohodki so anketiranci večinoma zadovoljni in lahko še kaj prihranijo oziroma imajo dovolj za gospodinjstvo, a nič ne prihranijo. Le v enem primeru je oseba morala zaradi varčevanja potrebe zmanjšati. Stanje gospodinjstva je bilo različno: ali je ostalo enako od priselitve, ali je bilo v začetku težje in je zdaj bolje, ali pa je bilo v začetku bolje in je zdaj težje.

Zadnji del vprašalnika je zajel odnos slovenske države do povratnih migrantov. Vsi razen enega respondenta so odgovorili, da poznajo Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, vendar je večina odgovorila, da jim Urad ni pomagal pri vrnitvi. Splošno so odnos države do »povratnikov« ocenili negativno. Po njihovem mnenju »manjka jo jasno izdelane smernice za povratnike (ali interese) in informacije«. Kritizirali so pomoč zavoda za zaposlovanje (eden od brezposelnih anketirancev je pričakoval, da mu bodo hitro našli zaposlitev). Nekateri so menili, da bi jim morala država nuditi pomoč pri selitvi, urejanju dokumentov, lastniških problemih, zavarovanju, nostrifikaciji diplom, nastanitvi. Eden od anketiranih je označil odnos kot mačehovski in meni, da Slovenija ne podpira in ne vzpodbuja vračanja »zdomcev«, ampak vračanje celo preprečuje, saj »zahteva tisoče papirjev« in jim preprečuje uvoz materiala. Nekateri so tukaj omenili tudi neprijaznost, nestrpnost in nepotrpežljivost uradnikov, ki bi jim morali pomagati in jih usmerjati pri urejanju različnih zadev, ter birokratizem in »balkanstvo«. Samo eden je odgovoril, da mu nevtralni odnos slovenske države ustreza.

Večina anketiranih je izkoristila možnost in navedla težave, ki jih sami vidijo in jih vprašalnik še ni omenil, čeprav so veliko stvari ponovili. To so draginja, visoka inflacija, carinski postopki, ki jim ne dovoljujejo brez plačila carine uvoziti tovarniške opreme, in slab odnos lokalnih oblasti. Spopadajo se z »neskončno dolgimi« postopki za pridobitev gradbenega dovoljenja in drugimi dolgotrajnimi pravnimi postopki. Težave so imeli tudi v bančništvu, pri sklenitvi zavarovanja, uveljavljanju socialnih pravic, pridobitvi vozniškega dovoljenja, pri registraciji podjetij, zaradi v tujini pridobljene izobrazbe. V enem primeru je prišlo do težav pri vključevanju otrok v šolo, saj so ti po končanem razredu v sosednji Avstriji morali v Sloveniji razred ponavljati in so se »nekaj let počutili v šoli neprijetno«. Le en anketiranec je navedel, da ni imel težav.

Na koncu vprašalnika so anketiranci navedli tudi svoje mnenje, ideje ali rešitve. Zavedati se moramo, da predlogi povratnih migrantov hkrati pomenijo probleme, s katerimi se srečujejo po povratku v izvorno družbo, in temeljne ovire pri vračanju. Predlagali so zgledovanje po švicarskem primeru urejanja te problematike, želi jo si več razumevanja institucij in posameznikov do povratnih migrantov, ena od rešitev bi bila vključitev povratnih migrantov v delovanje Ministrstva za zunanje zadeve oziroma Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu ter v parlamentarno komisijo za Slovence po svetu. Nekateri vidijo rešitev v vstopu Slovenije v EU, ko bi se naj »izboljšala politična, gospodarska in moralna klima in tudi problem 'povratnikov' ne bo več prisoten, ker tudi ne bo 'izseljencev' in 'zdomcev'«. Drugi predlagajo zaposlovanje bolj

učinkovitih uradnikov, ki »imajo empatijo« in »človeško obravnavajo 'povratnike', brez predsodkov«. Eden izmed anketirancev, ki je sorazmerno zadovoljen s povratkom v Slovenijo, saj je imel že pred vrnitvijo zagotovljeno delovno mesto v uglednem podjetju, meni, da je rešitev v primerni zaposlitvi.

* * *

Težave povratnih migrantov smo zaradi uporabe strukturiranega vprašalnika lahko zelo nazorno predstavili, vendar so nam šele intervjuji s povratnimi migranti razkrili obravnavano problematiko na osebni ravni in omogočili kvalitativno analizo. Nekoliko jasneje smo lahko osvetlili tudi težave pri integraciji v družbeno okolje. Na težave, ki so jih posamezniki navedli v intervjujih, moramo gledati v časovnem in prostorskem kontekstu. Intervjuvanci so skozi primerjave v časovnem prerezu (pred izselitvijo, čas obiskov, po vrnitvi), prostorskem (izvorno okolje, priselitveno okolje) in sistemskem prerezu (v Sloveniji in v državi priselitve) spregovorili o problemih vrnitve.

Nabor težav je nekoliko drugačen kot v zgoraj obravnavanih primerih. Intervjuvane osebe so bile večinoma starejše in upokojene, zato niso imele težav, povezanih z delom. V nekaj primerih je prišlo do težav na carini, ker so za večje količine rabljenega in osebni uporabi namenjenega blaga morali plačati carinske dajatve, prepričani pa so bili, da jim tega ni treba. Težav z urejanjem dokumentov večinoma niso imeli, le v enem primeru je prišlo do zapleta pri pridobitvi slovenskega vozniškega dovoljenja. Vsi pa so kritično ovrednotili delo državnih uradov in se pritoževali nad dolgimi čakalnimi vrstami.

V treh primerih so se intervjuvanci vrnili skupaj z otroki oziroma vnuki, vendar je le ena družina v celoti ostala v Sloveniji. V primeru drugih dveh družin so se otroci in vnuki vrnili v Avstralijo, v veliki meri zaradi težav v šoli. Šola joči otroci se zaradi slabšega znanja slovenskega jezika niso mogli normalno vključevati v pouk in družbo sovrstnikov. Zatrjujejo, da jim zaposleni na šoli niso nudili pomoči.

Intervjuvanci so se večinoma vrnili v urejene stanovanjske razmere in v lokalno okolje, iz katerega so odšli. Prav ponovna vzpostavitev socialnih stikov z izvornim okoljem je nekaterim povzročila težave. Eni so težko navezali stike s staro okolico, ker so bodisi ob odhodu nenadoma pretrgali vse vezi s prijatelji in znanci ali ker se je okolica drastično spremenila od njihovega zadnjega stika z njo. Nekdanji sosede in znanci so odrasli, se postarali ali pa so se odselili. Starejši ko so bili »povratniki«, težje jim je bilo nanovo vzpostavljati socialne stike. Posledično se je večini zmanjšal krog ljudi, s katerimi so vzdrževali redne stike. Nekateri so zato še poudarjali težavnost vrnitve v Slovenijo in prilagoditve na tukajšnji način življenja. Drugi spet s tem niso imeli posebnih težav. Stik s širšo okolico so poiskali preko sorodnikov, s katerimi so že prej vzdrževali stike, oziroma ob priložnostnih obiskih doma.

Velik vpliv na težavnost ponovne vključitve v družbeno okolje sta imeli časovna in prostorska distanca. Daljša odsotnost in večja fizična oddaljenost od izvornega okolja sta dvakratno oteževali integracijo povratnikov v izvorno družbo, saj se je na drugi strani z njima povečala verjetnost, da so v priselitvenem okolju zgradili trdne

socialne odnose, ki jih je bilo po vrnitvi težko popolnoma prekiniti. Vsekakor ima pri tem največji vpliv individualni dejavnik. Pripovedovalci so večkrat poudarili, da se radi vračajo v priselitveno okolje. Tudi starejši upokojenci se vsaj začasno vračajo v državo priselitve (Nemčijo, Švedsko, tudi v Avstralijo). Vzroki teh »obiskov« so urejevanje dokumentov, potrjevanje stalnega bivališča, turistično potovanje, predvsem pa vzdrževanje stikov s sorodniki in prijatelji.

Povratni migranti pogosto primerjajo razmere v njihovi izvorni družbi po povratku z razmerami, ko so odhajali v tujino, ali z razmerami v priselitvenem okolju. Tudi intervjuvanci so kritično primerjali predvsem današnje stanje v Sloveniji z razmerami pred časom njihove izselitve ali z razmerami v državi, v kateri so več let živeli in delali. Večina je zatrdila, da so urejenost prometa, delovanje nekaterih javnih služb, predvsem bolnišnic in šol, čistost okolja ter obnašanje zaposlenih v javnem prometu neprimerljivo slabši kot v okolju, kjer so prej živeli. Veliko pa se je v Sloveniji spremenilo na bolje od takrat, ko so odšli. Zadnje je popolnoma razumljivo, saj so odšli iz realsocialistične Jugoslavije in tudi ob njihovih občasnih obiskih, predvsem v sedemdesetih in osemdesetih letih, se so gospodarske in družbene razmere le počasi spreminjale na bolje. Vendar lahko v teh primerjavah zaznamo tudi nostalgično obarvan odnos do Slovenije, ki bi morala ostati takšna, kot so se je spominjali iz mladosti. Pričakovali so nenadne ekonomske in družbene spremembe, ki bi jih morala prinesiti osamosvojitve Slovenije, in si hkrati želeli, da ostane njihova »domovina« takšna, kot so jo zapustili.

Določena dvojnost se kaže tudi v odnosu do okolja priselitve. V primerjavah s Slovenijo so govorili o njem veliko bolj pozitivno in pohvalno, vendar je večina odgovorila, da četudi bi imeli še enkrat priložnost, ne bi več emigrirali. Razlog za takšno razmišljanje je seveda njihova starost (povprečna starost intervjuvanih oseb je bila 67 let), na drugi strani pa tudi še zmeraj živ spomin na prvo emigracijo.

ODHOD ALI ZAKLJUČEK

Vračanje izseljencev oziroma povratne migracije so fleksibilen in krožen proces. V veliko primerih ljudje ponovno emigrirajo (ali popolnoma drugam ali nazaj v priselitveno družbo) ali pa se vsaj občasno vračajo v priselitveno okolje. Kot ugotavlja Erik Olsson v študiji o migracijah kot dogodku (zaključenem dejanju) in migracijah kot procesu (v smislu trajanja), se povratniki (v tem primeru čilski in bosanski povratniki iz Švedske) odločajo za tako imenovano odprto strategijo (open-ended strategy). Ne morejo sprejeti dokončne odločitve, ali bodo ostali ali bodo odšli domov. Pogosto so vključeni v družbeno življenje obeh dežel (izselitvene in priselitvene) in izkoriščajo multiple zveze v svojih »preživetvenih strategijah«. (Ollson 2004). Na drugi strani pa se »povratniki« odločijo za stalno vrnitev domov: bodisi v pokoj ali da bi se združili s sorodniki. Ugotavljamo, da so med Slovenci, ki se vračajo, oboji. Pri obeh »tipih« povratnih migrantov pa ima veliko vlogo (ne)uspešnost njihove (re)integracije v izvorno okolje.

Slovenci, ki so se v zadnjih petnajstih letih odločili za vrnitev v Slovenijo, se vračajo večinoma neorganizirano, spontano in individualno (z izjemo Slovencev iz območij nekdanje Jugoslavije, kjer je divjala vojna, in iz Argentine). Individualno tudi rešujejo različne težave, povezane z vključevanjem v slovensko družbo, saj sta slovenska migracijska in integracijska politika znotraj nje še vedno nedodelani,¹⁶ prizadevanja za usmerjanje uradne remigracijske politike pa so bila opuščena že na samem začetku. (Klinar 1995: 91). Zadnji poskusi, povezani z urejanjem odnosov Republike Slovenije s Slovenci po svetu, so ponovno pokazali, da na tem področju primanjkuje politične volje. Upravičeno se lahko vprašamo: ali je vračanje Slovencev sploh v interesu uradne politike?

Konkretnih zaključkov o integraciji povratnih migrantov v slovensko okolje in njihovih percepcijah tega procesa ne moremo dajati, predvsem zaradi premajhnega števila v raziskavo zajetih posameznikov. Poskušali pa smo orisati glavne probleme, za katere lahko domnevamo, da so širše prisotni. Povratni migranti, ki smo jih zajeli v raziskavo o percepcijah slovenske integracijske politike, so dosedanje »napore« Republike Slovenije za njihovo vključevanje v različne sfere družbenega življenja označili negativno. Iz njihovih odgovorov lahko izluščimo, da se v glavnem soočajo s predolgimi in neurejenimi postopki pri pridobivanju raznih dovoljenj, osebnih in nepremičninskih dokumentov, pri uveljavljanju socialnih pravic, pri uvozu in plačilu carine ter pri nostrifikaciji spričeval. Razočarani so zaradi odklonilnega odnosa zaposlenih na uradih, kjer iščejo pomoč in informacije. Nefleksibilnost šolskega sistema, ki ne dovoljuje normalnega vključevanja v pouk otrokom s slabšim znanjem jezika ali s predhodno pridobljenim znanjem v drugih državah, je bila v nekaj primerih celo vzrok za ponovno izselitev. Težave imajo že z informiranjem pred vrnitvijo, saj na konzularnih predstavništvih in v izseljenskih organizacijah ne razpolagajo z vsemi potrebnimi informacijami. Zato imajo »povratniki« občasno tudi občutke nepripadanja, identificirajo se z družbo, v kateri so prej delali, in kritizirajo nekatere vidike slovenske družbe – na primer birokracijo in prepočasno sodstvo.

Nekateri predlogi »povratnikov« za reševanje njihovih težav (poenostavitev postopkov in izboljšanje pogojev za priznanje tuje kvalifikacije in izobrazbe, poenostavitev postopkov, povezanih z izdajanjem različnih dokumentov in dovoljenj) so dolgoročnejšega značaja in so povezani s korenitejšimi spremembami v delovanju države. Druge, kot je vključitev »povratnikov« v delovanje državnih institucij ali organizirana pomoč pri urejanju vseh postopkov, pa je mogoče uresničiti v krajšem obdobju in ne zahtevajo velikih finančnih sredstev. Vsekakor morajo predlogi za kakršnokoli normativno urejanje omenjene problematike upoštevati potrebe ljudi in ne smejo biti podrejeni težnjam ene ali druge politične strani, kot se je to dogajalo doslej.

¹⁶ Kar dokazuje analiza Mirovnega inštituta (http://www.mirovni-institut.si/slo_html/publikacije/Bester01.pdf).

LITERATURA IN VIRI

- Boyle, Paul, Halfacree, Keith, Robinson, Vaughan (1998). *Exploring Contemporary Migration*. New York: Longman, 282 str.
- Brettell B., Caroline (2000). Theorizing Migration in Anthropology, *Migration Theory. Talking across Disciplines*, (uredila Caroline B. Brettell in James F. Hollifield), New York, London: Routledge, str. 97–135.
- Casar-Klopčič, Ivanka (1977). Vračanje pomurskih delavcev iz tujine in njihovo vključevanje v domače okolje, *Migracije, Bilten 17*, Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 85 str.
- Čebulj Sajko, Breda (1999). *Etnologija in izseljenstvo. Slovenci po svetu kot predmet etnoloških raziskav v letih 1926–1993*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 182 str.
- Čebulj Sajko, Breda (2004). Etnologija in povratništvo, *Dve domovini/Two Homelands*, 19, str. 197–211.
- King, Russell, Mortimer, Jill, Strachan, Alan, Viganola, Maria Teresa (1985). Emigrazione di ritorno e sviluppo di un comune rurale in Basilicata. *Studii emigrazione*, 78, str. 162–198.
- Klinar, Peter (1985). Remigracije v kriznih razmerah, *Migracije, Bilten 33*, Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 55 str.
- Klinar, Peter (1995). Nekateri sodobni vidiki slovenskih emigracijskih procesov, *Dve domovini/Two Homelands*, 6, str. 81–94.
- Lukšič-Hacin, Marina (2002). Povratniki kot del migracijskega kroga, *Dve domovini/Two Homelands*, 15, str. 163–178.
- Mežnarič, Silva (1977). Motivi vračanja v domovino, *Migracije, Bilten 15*, Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, str. 72–86.
- Mlekuž, Jernej (2003). »Mali« prispevek k vprašanju »povratništva«: življenjske pripovedi migrantov povratnikov iz Beneške Slovenije – potovanji brez vrnitve?, *Dve domovini/Two Homelands*, 17, str. 67–94.
- Ollson, Eric (2004). Event or Process? Repatriation Practice and Open-ended Migration, *Transnational Spaces: Disciplinary Perspectives*, (uredila Ma ja Povrzanović Frykman), Malmö: Malmö University (IMER), str. 151–168.
- Piore, Michael J. (1979). *Birds of passage*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 229 str.
- Skrbiš, Zlatko (1999). *Long-distance Nationalism. Diasporas, Homelands and Identities*. Singapore, Sydney: Ashgate Publishing Ltd., 201 str.
- Storhaug, Hans, ur. (2001). Stayers, Leavers and Returners. Aspects of Migration and Return Migration in European History, *Immigrants & Minorities*, 1 (20).
- Storhaug, Hans (2003). European Return Migration: Numbers, Reasons and Consequences, *AEMI Journal*, 1, str. 69–77.
- Švara, Sergej, Toš, Niko, Mežnarič, Silva, ur. (1977). Slovenci po povratku iz ZR Nemčije, sumarni podatki, *Migracije, Bilten 14*, Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 156 str.

Kristina Toplak

- Taylor, Edward (1976). The Social Adjustment of Returned Migrants to Jamaica, *Ethnicity in the Americas* (uredil Frances Henry), The Hague, Paris: Mouton, str. 213–230.
- Toš, Niko, ur. (1978). Slovenci po povratku iz ZR Nemčije, drugo poročilo, *Migracije, Bilten 19*, Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 132 str.
- Virtanen, Keijo (1979). *Settlement or Return. Finnish Emigrants (1860–1930) in the International Overseas Return Migration Movement*. Turku: Migration Institute, 275 str.
- Walaszek, Adam (2000). Poland as the »Promised Land«: Polish-American corporations and Poland after World War I, *Dve domovini/Two Homelands*, 11–12, str. 251–268.
- Walaszek, Adam (2003). Wychodźcy, Emigrants or Poles? Fears and Hopes about Emigration in Poland 1870 – 1939, *AEMI Journal*, 1, str. 78–93.
- Wyman, Mark (2001). Return Migration – Old Story, New Story, *Immigrants & Minorities*, 1 (20), str. 1–18.

ELEKTRONSKI VIRI:

www.mirovni-institut.si/slo_html/publikacije/Bester01.pdf
www.vijavaja.com/enter/cenca/forum_podrob.php
www.zdruzenje-sim.si/gruda/47_02_45.html

SUMMARY

»WELCOME HOME?« THE RETURNING OF SLOVENE EMIGRANTS TO THE REPUBLIC OF SLOVENIA

Kristina Toplak

In the contribution, I unpretentiously deal with some problems of Slovenes returning from the countries of Western Europe and Australia in the last fifteen years. In my work, I proceeded from empirical materials and the division of work within the project The Perception of Slovene Integration Policy.

A review of selected Slovene and foreign literature revealed that researchers of return migrations have comprised variegated aspects of returning but mostly avoided problematizing the lives of individuals after their return to the native society. Until a few years ago, there was little trace of such issues in Slovene political and public discourse. The first and only relevant research of return migrations of Slovenes was a part of a several-years sociological research project on Slovenes in the Federal Republic of Germany, which was carried out in the second half of the seventies of the previous century. However, the

returning into the source environment is, similarly to emigrating, a process that is connected with difficulties an individual must overcome to be able to start a normal life: from acquiring different documents and permits, solving residential problems, looking for work to the inclusion into a narrower social environment.

When discussing the life of return migrants we must distinguish and pay regard to different motives for returning (there is never only one), which in tight connection with "survival strategies" of individuals, complexly influence the individual's perception of (re)integration into source environment. Motives alleged by return migrants are connected with their expectations when returning to source environment. Confrontation with other (realistic) situation in source environment can influence negatively on the individual, cause dissatisfaction and can lead to remigration. In a brief leap to the problematic of motives and causes for returning, we have stopped at the most and the least mentioned motives for returning: patriotism and economic motive.

Difficulties that in the research involved "returnees" alleged are variegated, complex and indirectly point to inefficiency of Slovene remigration policy. The principal difficulties are lengthy and unregulated procedures in acquiring various permits (personal and real property) documents, in asserting welfare rights, in import and payment of customs, and with nostrification of certificates. People are disappointed over the negative attitude of employees in offices where they seek help and information. Necessary to mention are difficulties due to the non-flexible educational system, and difficulties that are a consequence of insufficient informing before the returning as consular missions and emigrant organisation do not have all needed information at their disposal. That is why "returnees" at times experience sensations of non-belonging; they identify themselves with the society they previously worked in and criticize some aspects of Slovene society – for example bureaucracy and too slow judicature.